

Рецензия

на представен за защита пред научно жури дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор”, Област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление: 3.2. Психология, научна специалност: Възрастова и педагогическа психология

Автор на дисертационния труд: **Мария Вълкова Солева**

Тема на дисертационния труд: **„ЕФЕКТИ НА ДУАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА ВЪРХУ ЛИЧНОСТТА В КЪСНО ЮНОШЕСТВО“**

Научен ръководител: проф. д-р Иванка Асенова

Получени материали: автобиография, дисертация, автореферат

1. Кратки биографични данни за докторантката

Мария Вълкова Солева е родена на 31.03.1975 година. Завършила е специалност „Философия” към Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград, а след това и магистърска програма по Юридическа психология към същия факултет. От 2018 година е редовен докторант към катедра „Психология“. Има придобита учителска правоспособност с професионална квалификация „учител по философски дисциплини“. Работи като психолог и началник отдел REFA, фирма „Пирин текс Продакшън” в гр. Гоце Делчев. Интересите и към изследваната проблематика се свързват с участието и (от 2009 година) в между институционална работна група с участие в българо-германски проект „Подобряване на практическото обучение в България”, подкрепен от Министерството на образованието и науката. Има участие в локални и национални конференции, където изнася доклади по тематиката на дисертационната разработка. Представените статии (4 на брой) изцяло синхронизират с изследователските и търсения. Авторката успешно е изпълнила задълженията си по индивидуален план, преминала е успешно представяне и защита на дисертационната си разработка, пред членовете на катедрениния съвет на заседание на катедра „Психология“, след което е

насочена за защита пред научно жури в съответствие с Вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ “Неофит Рилски“ и Закона за развитие на академичния състав в Република България.

2. Съдържание и структура на дисертационната разработка

Предложеният за рецензиране дисертационен труд е в обем от 175 страници, разпределени в увод, три глави, дискусия, изводи и приноси. Използваните за написването и са 271 литературни източници на кирилица и латиница.

Още в началото на дисертационната си разработка докторантката акцентира върху значимостта на образованието като фактор за личностен успех и „двигател за развитието на личността“. Не само типа образователна система, но и формите за нейната реализация стимулират тази и значимост. В глава първа се предлага теоретичен анализ на идеи от различни автори за функционалното развитие на личността и професионалното и обучение. Личността, като психологичен конструкт, се разкрива чрез идеите на G. Kelly, C. Rogers, H. A. Witkin, D. R. Goodenough и K. Rotter. Мисля, че тяхното представяне може да подлежи на селекция, тъй като слабо се свързват с тематиката на дисертацията. Приемам идеята за търсене на връзка между удовлетворените потребности и обучението в периода на юношеството. Последният е свързан с новообразувания, развитие на самосъзнанието, тенденция към размисъл, усъвършенстване на уменията за самопознание и Аз-концепцията, трансформираща се по посока на снижаване на разликата между реална и идеалната представа, която младия човек има за себе си в края на периода (стр.44) Докторантката успешно припознава училището като модератор между личността и нейният бъдещ просперитет. Тя правилно отбелязва, че то съдейства за реализирането на проходимост между две образователни степени, като органични части от едно цялостно личностно израстване и утвърждаване. (Мерджанова, 2012) Значимостта на

образователното и личностно израстване, според авторката, е в основата и на професионалното образование. Мисля, че е уместно в тази част да се разшири информацията за системата за професионално обучение в България и най-вече нейната история. Дуалното образование е една от формите за съвременно представяне на връзката обучение-производство, която се доближава до идеите за професионалното обучение в реалната трудова среда, което се реализира и сега. Така четецът по-лесно ще възприеме идеите за дуалното образование като „обучение чрез реална трудова среда“. Съдържанието и същността на този тип обучение се обосновава и от положителния му ефект върху „развитието на професионалното образование у нас с възможностите му за въвеждане в страната (стр.51) Като една съвременна форма на връзка между бизнеса и училищата авторката описва основната характеристика на дуалната система като „сътрудничество между малки и средни компании, от една страна, и професионални училища, с публично финансиране, от друга. Обучаващите се в дуалната система обикновено прекарват част от времето си в професионално училище, а другата част – във фирма, или могат да прекарат по-дълги периоди на всяко място. (Кюркчиева, 2016) Това надгражда възприятието за „учене чрез работа“ (стр.55) Разкривайки ефективността му в Германия, докторантката ясно акцентира върху изследователския си интерес за търсене на неговата ефективност и в български условия. За пряко доказателство, в края на теоретичната част, тя предлага съдържанието на този тип обучение по примера на дуалното немско образование реализирано във фирма „Пирин-Текс“ в град Гоце Делчев – България. Проличава личното отношение и съпричастност, на авторката, към този процес.

3. Адекватност на изследователската програма с темата на дисертацията

В самостоятелна глава докторантката представя същността на

изследователските си търсения. Организирано и проведено е лонгитюдно изследване с две групи изследвани лица - юноши на възраст 16-17 години. В едната са включени отпаднали от училищната система ученици за период от година и половина. Те се обучават по модела на дуалното обучение и са в началото на третата образователна година. Втората група обхваща същото количество изследвани лица, които са ученици във втори курс на Неврокопската професионална гимназия „Димитър Талев”, град Гоце Делчев. Обхватът на изследваните лица е достатъчен за търсене на значими резултати. Изследователската цел е с научната насоченост, обосноваваща значимостта на дуалното обучение. Интересен е подходът - да се установи дали отпадналите от училище и прекъснали училищното си обучение юноши ще демонстрират различен личностен профил от връстниците си, които никога не са прекъсвали училищното си обучение.(стр.62)

Повдигнатите хипотези са релевантни на поставената цел, съдържанието им е разбираемо и синхронизира с организационните и изследователските задачи. За да реализира процедура на лично профилиране докторантката успешно използва личностни психологични въпросници, които са адаптирани за български условия и надеждността им е доказана. Те включват: Личностен въпросник, оценяващ шест психосоциални характеристики (социален резонанс, доминантност, интрапсихичен контрол, основно настроение, способност за контакт и общуване, социална потентност), известен като „Gießen-тест“ с адаптация от А. Кокошкарова; Тест на Sprealberger за измерване на личностната и ситуативна тревожност с българска адаптация от Паспаланов и Щетински; Тест на Rosenberg за измерване на глобалната самооценка с адаптация от Е.Пенева и С. Стоянова; Тест на Heubeck & Neill за диагностика на психологично благополучие, адаптирана за български условия от Л.Кръстев и С.Стоянова; Тест на Eysenck за измерване на психичните състояния (тревожност, фрустрация, агресия, ригидност а адаптация от Н. Александрова. Изследователските

умения на Мария Солева се разкриват чрез планираните, от нея, три етапа на изследването и анализа на резултатите, за всеки един от тях. Както се изисква, за подобен род разработки, значимостта на получените резултати научно е доказана чрез приложени математико-статистически методи включващи: дескриптивна (описателна) статистика, дисперсионен анализ (One Way ANOVA), изчисление на t-критерий (Independent-Samples T-Test) и хи-квадрат анализ (Chi-square analysis).

4. Умение на докторантката да интерпретира и обобщава получените изследователски данни

Резултатите от проведеното изследване (в три етапа) докторантката представя в Глава 3 озаглавена „Резултати“. В нея аналитично са представени взаимовръзките между аритметичните данни и повдигнатите хипотези. Резултатите са предложени в 31 таблици и толкова графични фигури. При обосноваването им личи желанието на докторантката да търси логическа връзка между тях, което оценявам високо, тъй като този подход подпомага структурирането на личностния профил на юношата в двете различни образователни системи. Подкрепям разбирането на авторката, че разликата в профилните характеристики е онзи значим фактор, който доказва диференциращият ефект на вида професионално образование – дуално и традиционно. Приемам направените изводи, които синхронизират напълно с резултатите от проведеното изследване. Според тях юношите, които се обучават по дуалната образователна система демонстрират позитивно личностно развитие (за периода на 3-годишното си професионално образование), доказано чрез наличието на статистическа значимост при нарастваща степен на изразеност на такива личностни характеристики като: самоуважение, способност за контакт и общуване и социалната потентност. Дуалното обучение спомага за статистически значимото намаляване на такива дименсии като: ситуативната и

личностната тревожност, доминантността, самоуважението, агресията, фрустрацията, тревожността и ригидността. Интересен е фактът, че не се отчита съществена промяна при психичния дистрес и психичното благополучие, както и при социалния резонанс и интрапсихичния контрол. При обучението в традиционна българска система за професионално образование, според докторантката, личностните характеристики не се променят съществено – статистически значимо нараства само самоуважението, а намалява степента на изразеност на личностните характеристики: доминантност, основно настроение и социална потентност. Освен това отпадналите от училищната система ученици демонстрират по-ниско самоуважение, по-високи нива на социална фрустрация, ригидност и агресия, по-високо ниво на интрапсихичен контрол и способност за контрол в общуването. Тези резултати доказват необходимостта от обучение в този период, така необходим за социалната интеграция и идентификация на младата личност. Вида професионално обучение явно повлиява емоционалните преживявания и социалната им изразеност – факт върху който е необходимо да се помисли.

Приемам и така представените приноси моменти, които напълно отговарят на реализираната изследователска активност на докторантката.

1. Направен е систематизиран теоретичен анализ, който разглежда същността на българската система за професионално образование, предимствата на дуалната образователна система и ефектите на формалното училищно обучение върху различни некогнитивни фактори, включително личността на детето и юношата.

2. Проведено е първото в световен мащаб (по данни от достъпната ни литература) изследване, проучващо ефекта на дуалната система за професионално образование върху личността в юношеска възраст.

3. Проведено е първото у нас (по данни от достъпната ни литература) изследване, проучващо в сравнителен план ефекта на немската дуална

система и на традиционната българска система за професионално образование върху личността в юношеска възраст.

4. Получени са емпирични доказателства, че формалното училищно обучение влияе върху формирането на личността на юношите.

5. Получени са емпирични доказателства, че видът на системата за професионално образование в България – дуална срещу традиционна, оказва диференцирани ефекти върху личността на юношите.

6. Получени са емпирични доказателства за ефекта на отпадането от училище върху формирането на личността в юношеска възраст.

7. Резултатите от изследването могат да намерят приложение при разработването на обучителни програми в рамките на професионалното образование, с цел позитивно личностно развитие в юношеска възраст.

5. Цялостно впечатление от представения за вътрешна защита дисертационен труд

След цялостното ми запознаване с дисертационния труд на Мария Солева, смятам, че разработката притежава всички качества, за да бъде оценена положително. Мненията, направени в тази рецензия не намаляват нейната значимост. След повторния ми прочит и пълно запознаване със съдържанието на разработката и автореферата, предлагам на членовете на научното жури да оценят достойнствата на разработката и качествата на нейния автор. Предлагам на авторът и Мария Вълкова Солева на бъде присъдена научната и образователна степен „доктор” в Област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление: 3.2. Психология/ Възрастова и педагогическа психология.

07.10.2021 г.

Рецензент:

/ доц. д-р Р. Манчева/